

En el debat sobre el dret a l'habitatge i els processos contra la gentrificació i l'especulació de les ciutats contemporànies apareix de manera recurrent Viena com el model a seguir. El perquè es va commemorar l'any passat. El 2019 Viena va celebrar el centenari d'una de les fites més importants en programa d'habitatge obrer a Europa. Va ser l'ocasió per conèixer a fons un fenomen arquitectònic i d'organització social que ha marcat l'aspecte i la vida de la ciutat austríaca, de la qual, com a turistes, només acostumem a visitar els monuments imperials. Era el moment de visitar la ciutat amb uns altres ulls, els del moviment obrer que va sorgir de les eleccions del 1919, amb victòria del partit socialista, que ha governat la ciutat de Viena des de llavors amb la sola interrupció del període d'ocupació nazi.

Per saber més sobre la Viena Roja cal agafar un tramvia i desplaçar-se fins al monument al socialisme i l'habitatge obrer que representa la Karl Marx Hof, un edifici de més d'un quilòmetre d'extensió que acull escoles, espais de joc i una bugaderia. Aquest últim espai segueix obert avui com a bugaderia i, els diumenges al matí, com a museu.

A diferència d'altres commemoracions, com l'exposició *Wien, hof und wirklichkeit*, dissenyada per Hans Hollein l'any 1986, la mostra que amb motiu de la commemoració va organitzar el Museu de Viena i el catàleg que l'acompanya tenen la virtut de presentar les fites de la Viena socialista entre les dues guerres mundials no només des del punt de vista de l'arquitectura sinó també des del context i la xarxa social que va significar aquest període en la reforma de l'escola, la comunicació i la cultura, la salut i l'esport comunitaris, representat aquest últim àmbit per Amalienbad, les imponents instal·lacions de bany i piscina al centre de la ciutat.

Però l'aspecte més cridaner del programa és el de la construcció d'habitatge. Viena ostenta el mèrit d'haver resolt el problema de l'habitatge social fins als nostres dies. Encara avui el llo-

LA VIENA ROJA

EL DRET DEL TREBALLADOR A LA BELLESA

La capital austríaca va posar en marxa el 1919 un ambiciós pla d'habitatge públic de lloguer que avui dia és un referent a imitar. Fem un repàs a la seva història

TEXT

Neus Moyano Fernando Marzá

guer social a Viena està limitat a 7 euros el metre quadrat i les famílies que hi accedeixen, en funció de la renda familiar, no han de pagar més del 30% dels seus ingressos.

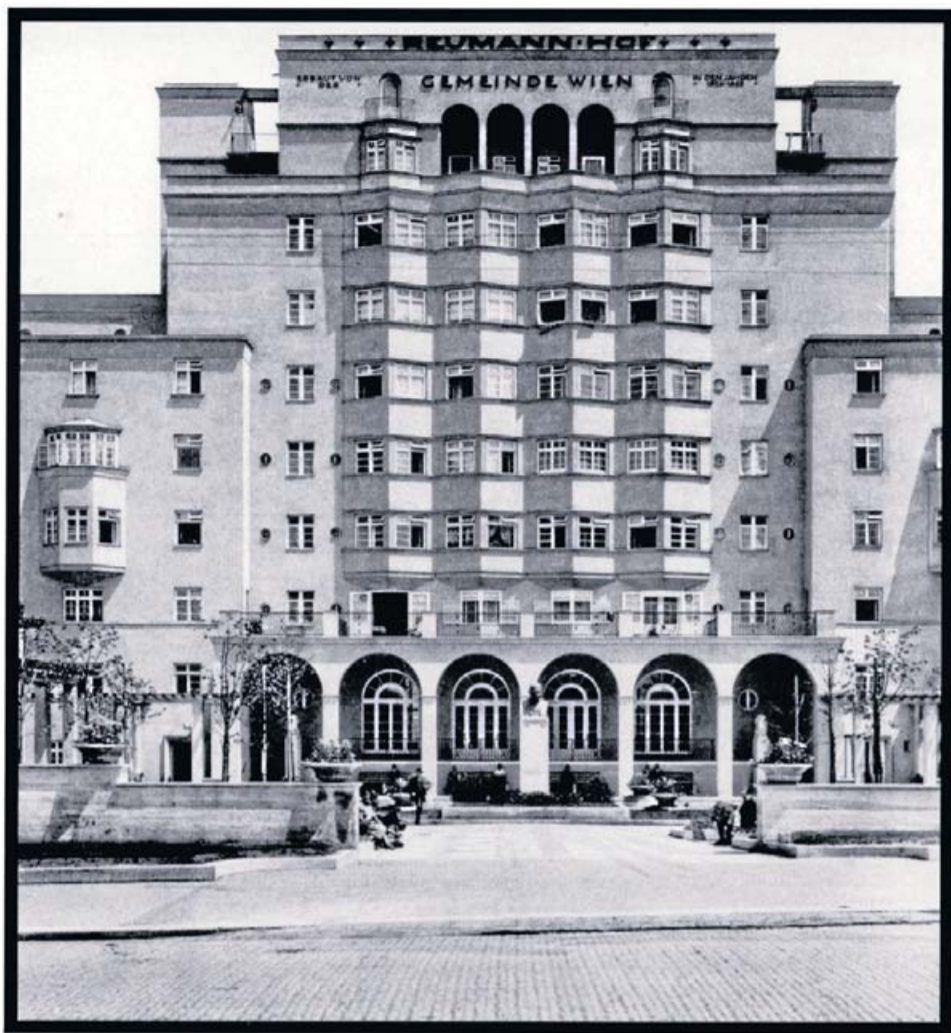
Fugir de l'especulació

Els problemes d'habitatge comencen a finals del segle XIX amb la despoblació del camp i l'emigració des d'altres regions del llavors Imperi Austrohongarès. Ja llavors tenen lloc les primeres protestes i manifestacions en contra dels desno-

naments indiscriminats. L'habitatge estava en mans d'empresaris privats propietaris del sòl que oferien en lloguer infrahabitatges per a treballadors de menys de sis metres quadrats que constaven d'una habitació i cuina –el lavabo era comunitari amb els veïns de la mateixa planta–. En aquestes habitacions s'amuntegaven famílies amb els rellogats. No hi havia cap protecció del llogater i en cas d'impagament a conseqüència d'una malaltia o de falta de feina el desnonament era imminent. La situació va empitjorar amb la Primera Guerra

PLANS MUNICIPALS Entre els edificis més emblemàtics destaquen el Karl Marx Hof, a l'esquerra d'aquestes línies, i el Reumannhof, a la dreta. Els dos cartells corresponen a un anunci de propaganda socialdemòcrata de l'any 1932 i a la portada del fullet informatiu de l'equipament residencial Karl Marx Hof.

Mundial, després de la qual es van redactar les primeres lleis de protecció del llogater, fonamentalment per protegir els soldats i les seves famílies.

El 1919 un canvi en la legislació electoral va permetre que el partit socialista accedís al poder al Parlament austríac. Comença llavors el que s'ha anomenat austromarxisme, una interpretació pràctica i possibilista de la revolució socialista que comença per un programa de millora de la situació de l'obrer i, en primera instància, per la creació d'habitatge.

La lectura d'Otto Bauer i Victor Adler, dirigents socialistes en el govern austríac i el partit a partir de les eleccions del 1919, il·lustra les pors i les prevencions d'aquesta interpretació del marxisme després de fer un diagnòstic realista de l'economia austríaca, amb una societat fortament empobrida després de la guerra, i mostra la via cap a una socialització de l'economia que no destrueixi el fràgil teixit industrial. A *El camino hacia el socialismo*, publicat el 1919, Otto Bauer revela la fórmula de la socialització, especialment del capital no productiu, a través de l'expropiació. Se substitueixen els impostos indirectes que gravaven el treballador per impostos directes sobre el capital. D'aquesta manera els municipis s'apropien del sòl urbanitzable per fer realitat un somni, el del dret a l'habitatge digne de la classe obrera. Al text, encara teòric, s'hi esmenta la creació consecutiva dels serveis necessaris de guarderia, bugaderia, zones de joc i estudi, sales de lectura i fins i tot un servei central de cuina per alleugerir les tasques de la dona treballadora. El manifest de Bauer revela com el programa de construcció d'habitatge posterior respon íntegrament als plans predeterminats per la política socialista que va dissenyar el sistema financer, la gestió de la construcció i dels serveis i el preu dels lloguers socials. La consecució del projecte havia de resoldre el problema d'habitatge per a més de 200.000 persones l'any 1934 i l'any 2011 per a 450.000 habitants.

L'habitatge serà la clau de l'èxit de l'esquerra a l'Ajuntament de Viena, un cop el 1920 la majoria

democràtica els expulsa del govern austríac. L'esquerra construirà un potent instrument de propaganda. L'austromarxisme continua el seu projecte a la ciutat de Viena gràcies a la seva especial situació administrativa, que aglutina el govern de la regió i de la ciutat i gestiona els impostos de les dues administracions.

Una polèmica: cases o pisos

Després de la primera guerra, algunes societats cooperatives havien començat a organitzar-se per ocupar terrenys a la perifèria de Viena amb petits horts de subsistència i cases annexionades a aquests horts. El model de la *siedlung* o colònia obrera va ser defensat pels primers arquitectes que van participar en aquesta reforma. Adolf Loos, primer arquitecte municipal, Margarete Lihotzky, l'autora de la famosa *cuina Frankfurt*, precursora de les cuines modernes, o els mateixos Otto Neurath i l'arquitecte Josef Frank, després president de la Werkbund austríaca, van quedar fascinats per la senzillesa de les seves construccions. El 1921 un grup de colons, la cooperativa Kriegerheim per a ferits de guerra, van ocupar una zona de parc als voltants de Viena i van sol·licitar a Adolf Loos, llavors ja arquitecte en cap de l'Ajuntament, el projecte d'urbanització i d'edificació de cases d'una colònia. Les despeses pretenien ser pagades amb la venda de la fusta del mateix parc.

A aquest moment corresponen articles d'Adolf Loos al voltant de la racionalització de la construcció dels senzills habitatges que incloïen horts de subsistència, el sistema de colònia model Loos i la seva patent de la casa d'un sol mur. Otto Neurath va redactar el 1924 un document gràfic d'instruccions per a l'autoconstrucció en què es detallen els instruments i materials necessaris per a la construcció de la casa del colon. En aquesta proposta,

indústries i residències formen conjuntament una comunitat de densitat baixa i autosuficient als boscos que envolten la ciutat. Loos, Frank, Neurath i Lihotzky contraposen la ideologia de la casa obrera unifamiliar amb hort per a l'autoconsum al model comunitari defensat en els programes socialistes i representat per Hubert Gessner, Peter Behrens i Karl Ehn. Aquest dualisme es va resoldre amb la derrota de la cultura de la *siedlung* (colònia) i la victòria del model *hof* (bloc d'habitatges), inserit a la ciutat amb un nou traçat ja existent, a la franja intermèdia i suburbana de Viena i entorn d'un nou cinturó, el Margaretengürtel.

A partir del 1923, l'Ajuntament assumeix la construcció d'habitatges, i la iniciativa de les cooperatives d'autoconstrucció, algunes de caràcter anarquista, queda en segon pla. Un dels efectes col·laterals que els socialistes van voler evitar trencant la iniciativa de les cooperatives va ser que la propietat del sòl i de l'habitatge portés a l'especulació. El lloguer és la fórmula adoptada per la comunitat de Viena de manera generalitzada per accedir a l'habitatge social. El *hof* es va convertir en un monument socialista, model d'equipament residencial complet, que planteja amb el seu programa noves maneres de

vida social. La forma d'aquest superbloc, que acull en el seu interior els serveis col·lectius, contribueix a la seva autonomia dins la ciutat. En la mesura en què grans patis verds reemplacen els foscos patis del darrere dels habitatges precaris anteriors a la guerra, la disparitat entre els *pisos bons*, que donaven al carrer, i els pisos ombrívols del darrere s'esvaeix. L'accés als habitatges es fa per mitjà d'escales amb un màxim de quatre apartaments per planta. Al vestíbul d'aquestes escales s'hi accedeix des dels patis verds oberts al públic. Tot això afavoreix una amplitud i una qualitat de l'espai públic que no s'havia vist fins llavors.

•
La fórmula adoptada per accedir a l'habitatge social és el lloguer
 •

El 21 de setembre del 1923 l'Ajuntament va aprovar un pla per construir 25.000 residències fins al 1928. Com que aquest objectiu ja s'havia complert, el 1926 es va incrementar a 30.000, acompanyat d'un nou pla de 30.000 habitatges més fins al 1933. És a dir, entre el 1921 i el 1934 es van construir a Viena més de 65.000 habitatges. Després de la segona guerra es va continuar amb el programa per construir 200.000 habitatges. L'origen d'aquest miracle rau en la continuïtat del govern socialista al poder, l'especificitat de Viena –que reté el govern de la ciutat i el de la regió– i un disseny del finançament realitzat paradoxalment pel banquer Hugo Breitner, que aconsegueix aplicar un impost directe sobre l'habitatge i el benestar social que, als anys 20, vorejava el 40% dels ingressos de l'Ajuntament.

L'arquitectura es va convertir en l'expressió d'una utopia social. Els noms de les noves urbanitzacions –Marx, Engels, Adler, Liebknecht o Matteotti– simbolitzen el dret de la classe treballadora a la seva pròpia història.

La comunitat assumeix a fons perdut la construcció d'habitatge públic que posa a lloguer a un cost d'un 4% dels ingressos mensuals del llogater. La finalitat d'aquesta mesura també era portar la pau social i que Viena mantingués la seva capacitat competitiva gràcies al baix cost de la mà d'obra, fins i tot després del Crac del 29.

Fins al 1934, no menys de 200 arquitectes tenen a veure amb el miracle constructiu. Margarete Lihotzky (després Schütte-Lihotzky) forma part del disseny d'alguns edificis i assaja el que després seria la cèlebre *cuina Frankfurt* amb un curiós model prefabricat de formigó que inclou tota la zona d'aigües de la casa: banyera i neteja de vaixelles i verdures. Adolf Loos és arquitecte en cap entre el 1921 i el 1924, data en què marxa a París, desenganyat per la falta de suport a la seva arquitectura, voluntàriament despulada de tot tradicionalisme i de tot "tatatge simbòlic", conseqüent amb el seu cèlebre assaig *Ornament i delictes*, del 1908. Al contrari que en el moviment modern, a Viena es construeixen edificis imponents, autèntics monuments a la classe obrera, en els quals s'incorpora la decoració ceràmica i l'escultura commemorativa als patis i parcs centrals.

LA 'CUINA FRANKFURT' Alguns dels habitatges de Viena tenien la signatura de Margarete Lihotzky, autora després de l'anomenada *cuina Frankfurt*, que estava pensada per encabir el màxim en un espai mínim i per poder-se fer en sèrie.

Peter Behrens arriba a la ciutat el 1922 per ocupar el lloc d'Otto Wagner a l'Acadèmia i s'incorpora a l'equip d'arquitectes municipals. Però els autors més representatius i que construeixen els edificis més emblemàtics són sens dubte Hubert Gessner i Karl Ehn, tots dos, com molts altres autors de blocs d'habitatge, deixebles de Wagner. Destaquen el Reumannhof i el Karl Marx Hof (a la pàgina anterior) com els edificis més emblemàtics d'aquesta etapa de l'arquitectura vienesa. En tots dos podem veure-hi, a més de la influència de Wagner en la monumentalitat, la que va tenir el falansteri de Charles Fourier (1772-1836) en l'organització en planta de l'edifici: una gran plaça al centre a la manera de *cour d'honneur* i grans patis simètrics a les dues bandes.

Els arquitectes són lliures en els seus dissenys. Així i tot, hi havia regles sobre la mida dels apartaments, la infraestructura i l'ús de components estandarditzats als edificis. El departament de construcció de la ciutat ordena, en gran manera, portes, finestres, baranes, accessoris sanitaris, estufes de gas, bancs de parcs, sovint per a la construcció d'un any complert. Això explica per què els habitatges públics dels 20 segueixen sent fàcilment reconeixibles dins del teixit urbà tot i l'àmplia diversitat d'estils.

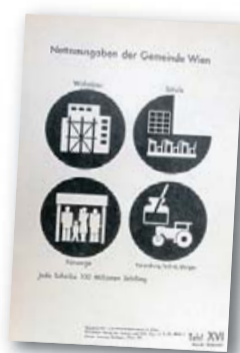
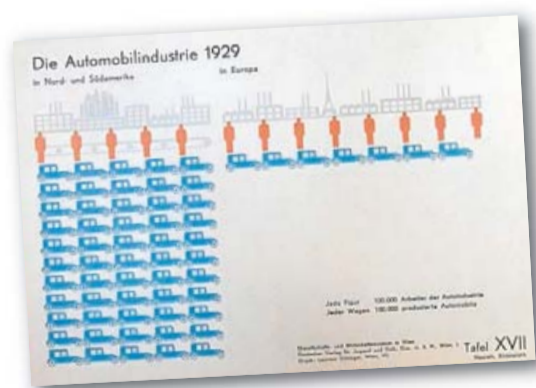
L'Ajuntament ha declarat patrimoni un d'aquests pisos, moblat pel mateix arquitecte que va realitzar la urbanització del bloc per salvar l'escassetat de dimensions de l'habitatge. Els primers anys els pisos no arribaven als 50 m². Un enginyós sistema de mobles de fusta encastats i la separació mòbil entre els espais comuns i les habitacions fa més habitable un espai tan petit. Les dimensions de l'habitatge han augmentat amb el temps fins als 70-80 m². Però després de la segona guerra no s'ha tornat a repetir la riquesa ornamental i el disseny monumental de les primeres propostes entre el 1921 i el 1934.

La particularitat del catàleg que s'ha publicat amb motiu de l'exposició és que destaca no només el seu programa d'habitatge sinó també tot el sistema de millora social, que inclou la reforma de l'ensenyament i la creació d'un pioner institut de professorat que va tenir com a alumne Karl Popper. La creació d'escoles, l'educació igualitària i l'accés de les dones a la universitat, així com la investigació pedagògica, són aspectes d'aquesta reforma. Es construeixen guarderies, centres d'assistència sanitària i d'atenció a les dones i als nens, instal·lacions esportives i jardins, molts integrats als blocs d'habitatge i gestionats per les mateixes comunitats de veïns. A més dels habitatges, el 1934 s'havien inaugurat 33 bugaderies, 55 guarderies, 17 centres de salut, 14 centres maternals, 8 dentistes infantils, 66 biblioteques, 4 gimnasos i 74 cooperatives de consum.

En paraules de Victor Adler, s'havia realitzat el "dret del treballador a la bellesa". ●

Neus Moyano és historiadora de l'art i Fernando Marzá és arquitecte i director de l'arxiu del COAC.

PRECURSORS DE LA INFOGRAFIA

A prop del Margaretengürtel, el barri popular de Viena on se situen alguns dels exemples més notables dels blocs d'habitatge obrer, hi ha el Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum (Museu de Societat i Economia). Aquest centre el van crear el 1925 el sociòleg Otto Neurath i l'arquitecte Josef Frank, responsables de l'invent de la comunicació amb isotips, la funció del qual era la pedagogia i la difusió dels assoliments socialistes en habitatge, ensenyament, sanitat o esport a través de

l'estadística. Els isotips de l'equip de Neurath, Marie Reidemeister i Gert Arntz, mundialment coneguts i utilitzats des de llavors, són el precedent dels pictogrames i, amb l'arribada de la informàtica, de les interfícies gràfiques. Neurath va formar part activa en la renovació social de Viena amb les seves exposicions i la seva activitat de gestió fins que va marxar a Londres després de l'ocupació alemanya. El museu recull bona part del seu treball i és una bona introducció a la visita de la Viena Roja.